

GAUČÍK ISTVÁN

„Az ország egyik legrégebb és legéletrevalóbb egyesülete”

A Pozsonyi Szőlőművelők Egyesületének tevékenysége és társadalmi szerepe (1861–1918)¹

ISTVÁN GAUČÍK

“One of the Country's Oldest and Most Vibrant Associations”. The Activity and Social Role of the Pozsony Winegrowers' Association (1861–1918)

Keywords: Pozsony; Pressburg; Bratislava; civil forms of self-organisation; German vine-growers and wine merchants; viticulture; the Pozsony wine; the Pressburg wine

A polgár és a polgárosodás fogalmai a magyar historiográfiában máig homályosak maradtak. Valójában a kutatók nézetei, elképzelései vetítődnek rá az egyes társadalmi csoportokra, és ezek, mivel részletesebben nincsenek körülhatárolva, a tudomány és a publicisztika területeiről a politikai diskurzus mezejére is átkerülhetnek, átszivároghatnak. Az újabb magyar társadalomtörténet inkább egy-egy város példáján a jellegzetességek boncolgatására és nem a nyugati polgársággal kapcsolatos hasonlóságok és különbözőségek vizsgálatára összpontosít. (Klement 2006, 193–194. p.)

A 19. századi pozsonyi polgárság történetének újabb kutatásai során is a sajátosságok, például a felekezeti hovatartozás, identitásalakulások, egyéni és familiáris életstratégiák, társadalmi pozíciók és vállalkozói, adományozási attitűdök, illetve a szociológiai indíttatású viselkedési formák kerültek a történelmi figyelem előterébe.

1 A tanulmány a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében (Historický ústav Slovenskej akadémie vied) a következő kutatási program keretén belül készült: VEGA č. 2/0069/21 *A polgárság szerepe a rendi és a polgári társadalom modernizációs folyamataiban* (Táto práca vznikla v rámci projektu VEGA č. 2/0069/21 *Úloha meštianstva v modernizačných procesoch pri prechode od stavovskej k občianskej spoločnosti [Uhorsko a Slovensko 1780–1918]*, riešeného v Historickom ústave SAV). A címben található idézet Drucker Jenőtől származik, aki az 1902-es pozsonyi szőlészeti és borászati kiállítással foglalkozott. *Köztelek*, 1902. november 5. 88. sz. 1734. p. A tanulmányban a pozsonyi szőlőgazdák és a szőlőművelő egyesület tisztviselőinek a neveit eredeti német alakjukban használom.

Önmagában a rendiségen belül a régi polgárság és annak „átnövése” (avagy éppen a diszkontinuitás problémája) a modern polgárságba Pozsony tekintetében még nincs kellőképpen tisztázva. (Vö. pl. Tóth 2009; Francová 2010, 117–156. p. A régi és az új polgárság terminológiai kérdéseiről: Bácskai 2006.)

A polgár fogalma – szinte rögzült definícióként – szorosan összekapcsolódik az egyesületi étellel, annak százféle típusával, finom árnyalataival, melyekben nem passzív szemlélődő volt, hanem tevékeny, kezdeményező személyként jelent meg. A modern szakmai jellegű egyesületeket, mint a társadalmi önszerveződés formáit, lát-szatra egy kétarcúság, azonban hatékony funkcionalitás jellemezte. A városi „hatalmi” pozíciók és a gazdasági szerepkörök biztosítása végett, gyakran vállalkozói tevékenységeket felkarolva, szűkebb csoportérdekek fórumaiként és érdekérvényesítő eszközeiként is megjelentek. A másik oldalon azonban a városi közösség irányába nyitott tagsággal rendelkeztek és közszolgálati szerepeket vállaltak fel (adományozás, szegényügy, iskolai támogatások). (Mannová 1999, 200. p.) Bár Pozsonyban a 19. század elején számos világi és egyházi alapítvány, szakmai jellegű, szociális irányultságú, főképpen az árva- és szegényügyet támogató polgári egyesület működött, az igazi virágkort mégis a kiegyezés után számíthatjuk. (Kušniráková 2019, 220–254. p.) Elena Mannová szerint a pozsonyi városi egyesületek tagságát a középrétegek alkották. Közéjük sorolta a kézműveseket, kereskedőket, értelmiségieket, hivatalnokokat és a vállalkozókat. Többségében német és magyar tagokról beszélhetünk, ezért a pozsonyi egyletek német, magyar vagy német–magyar jellegűek voltak. (Mannová 1995, 116. p.)

Joggal állíthatjuk, hogy ezek a polgári önszerveződési formák a multinacionalitás és etnikai dominancia, vagy a polgári és nemzeti identitás hatóerői között mozogtak, oscilláltak. Társadalmi szempontból további funkciókat is elláthattak: a nemzeti identitás erősítői lehettek, de az asszimiláció eszközeivé is válhattak.

Ez a tanulmány Pozsony 19. századi történetének egyik meghatározó szakmai társulásával, a német szőlőbirtokosokat és borkereskedőket tömörítő Pozsonyi Szőlőművelők Egyesületével (Pressburger Weingärtnerverein) foglalkozik. A kézirat megszületését több impulzus váltotta ki, elsősorban a szlovák és a magyar historiográfiákon belül a korabeli közgazdasági, főképpen a szőlőtermeléssel és borászattal, valamint az értékesítéssel összefüggő diskurzus vizsgálatának háttérbe szorulása, a pozsonyi szőlőbirtokosok önszerveződési formáiról alkotott felszínes vélemények burjánzása, és nem utolsósorban az irányadó, a szőlőművelés minőségi javításával foglalkozó borászati személyiségek pályafutásának s tevékenységének a feltérképezése. Ők pedig igencsak kötődtek Pozsonyhoz, sőt szakmai karrierjük egyik igen fontos állomásának tekinthetjük az itteni működésüket. Rá szeretnék mutatni még az egyesület országos szinten betöltött fontos, sőt számos esetben kezdeményező szerepére és azokra a funkciókra (érdekvédelem, filoxéra elleni harc, utánpótlásnevelés, reprezentációk), melyeket a helyi társadalomban betöltött.

Pozsony mint regionális központ

Pozsony és tágabb környéke a történelmi Magyarország egyik éghajlatában, természeti földrajzában tagolt, de társadalmi és gazdasági szerkezetében sajátos, nemzetiségileg kevert, szellemi-kulturális kincsekkel gazdag tájegysége volt, és máig őrzi értékeit, sőt mindig rejteget felfedezni való történelmi és kulturális emlékeket.² A város a Porta Hungarica szomszédságában, határőrző feladatokkal, régi és fontos nyugat-európai irányú távolsági kereskedelmi utak metszéspontjában feküdt, ugyanakkor a történelem folyamán a népek és kultúrák találkozási helye volt. (Šedivý–Štefanovičová 2012.)

Pozsony és vonzáskörzete már az Árpád-kortól a regionális gazdasági növekedést és általában az agrárium fejlődését számos fontos ágazattal serkentette-támogatta, köztük a szőlőtermeléssel és a rá épülő borkereskedelemmel. A város a 13. században területileg korlátozott vámmentességgel bírt, és nem tartozott a gazdaságilag privilegizált városok közé. Gazdasági jelentősége majd csak a 14. századtól kezdett növekedni (kereskedelmi kiváltságok, vásárjog). (Skorka 2004, 434. p.) A középkortól, először említve 1369-ben, harmincadhelyként is működött, tehát az osztrák, délnémet és cseh-morva területek felé irányuló magyarországi kivitel fontos csomópontját, a „külföldi forgalomnak göczpontját”³ találhatjuk itt. (Pach 1990, 61–62. p.)

A vállalkozó pozsonyi polgárok, akik számára a harmincadfizetés pénzügyi terhet jelentett, és mentesülni szerettek volna alóla, a századra elérték, hogy zálogba, majd bérletbe vegyék a városukbeli harmincadot. (Pach 1990, 61–66. p.) A 16. század közepén a nyugatra irányuló magyar kiviteli forgalom és a behozatal túlnyomó többsége bonyolódott le az északnyugat-felvidéki harmincadhivatalokon keresztül. Ezek közül éppen a fiókjával együtt a pozsonyi bírt a legnagyobb jelentőséggel, hiszen fontos szerepet játszott a szarvasmarha-kivitel és a posztóbehozatal tekintetében. (Kováts 1902; Ember 1958, 334–336. p.)⁴ A nagykereskedő, szőlőbirtokokkal is rendelkező pozsonyi

2 A szőlőtermelés tekintetében a Kis- és a Fehér-Kárpátoknak mint erdős középhegységnek a vonulata volt meghatározó, mely vízválasztót alkotva a pozsonyi és a bécsi medence között, a lokális éghajlati viszonyokat, főleg az erősebb északi szeleket szabályozta, és sajátos vízrendszert alakított ki: „harántvölgyei” két ellenkező oldalra vezetik el a vizet. Ez a hegység déli-délnyugati fekvésével a szőlőtelepítések számára kedvező földtani összetételt biztosított, mert a talaj szétmálló gránitot és dioritot tartalmazott, melyek még agyaggal és kvarcpalával keveredtek, illetve a sík területeken a lösztalaj volt jellemző. A helyi klíma enyhének volt tekinthető, kevésbé zord telekkel, elenyésző jégkárokkal (ellenben főleg a szőlőket megviselő májusi fagyokkal), megfelelő csapadékkal, így kedvező körülmények alakultak ki a hegység keleti és nyugati oldalán a szőlőtermelés számára. Ortvy 1899, 178, 180. p. A földtani jellemzőkre: Ortvy 1904, 1–9. p.; Drucker–Molnár 1905, 22–23. p.; Horusitzky 1917. Pozsony megye vízrajzi topográfiájához: Ortvy 1882.

3 Domanovszky 1916, 54. p.

4 A pozsonyi harmincadhivatal bevételeinek alapos elemzésére Zimányi–Prickler 1974, 79–201. p.

cégek gazdasági erejét mutatja például, hogy a 15. század közepén sikerült bérbe venniük a nyugati irányú harmincadhivatalokat, és bizonyos fokig monopolizálták a tágabb régió kereskedelmét. (Kubinyi 1994, 5. p.) A város ennek a gazdasági háttérnek köszönhetően a 15–16. század folyamán a tágabb, nyugat-magyarországi régió, főképpen az osztrák örökös tartományokba irányuló magyar szőlőkivitel fontos szereplőjévé vált. (Bad'urík 2016, 49. p.) A város méltán tekinthető a Magyar Királyság egyik legfontosabb kereskedővárosának.

A pozsonyi polgárok társadalmi és gazdasági befolyását nagyban elősegítette, hogy a hosszabb-rövidebb időre alakított kereskedőtársaságok mellett kiterjedt osztrák és délnémet rokonsági és üzleti kapcsolatrendszerrel rendelkeztek, ugyanakkor szorosan függtek a délnémet kereskedőtől is. (Kováts 1903, 95–96. p.) H. Németh István szerint ez a város „regionális szerepkörén túl interregionális funkcióit is erősítette”. (H. Németh 2018, 172–175. p.)⁵ A város az oszmán hódítás, majd Buda eleste után mint fontos rezidencia-központ értékelődött fel, és a nyugat-magyarországi régió egyik legjelentősebb politikai és gazdasági központja lett. A Kisalföld északi részén fontos felvevőpiacot is jelentett. Pozsony középkori „másodhegedűs” szerepe az ország társadalmi és gazdasági életében, előrehaladott városiasodása, az egykori hoszpeszek, a német polgárság innovációs szerepe, Bécs és az osztrák tartományok közelsége együttesen közrejátszottak abban, hogy az egykori királyi székhely, Buda politikai és államigazgatási szerepköreinek egy részét átvegye és azokat megőrizze a 18. század végéig. (Pálffy 2013, 3–75. p.)

Vagyon és presztízs

A szőlő- és borgazdálkodással foglalkozó pozsonyi német polgárok frank-bajor gyökerekkel rendelkeztek. Gazdálkodási módszereik magasabb szintűek voltak, mint a paraszti szőlőműveseké. (Gulyás 2012, 159. p.) A középkorban a pozsonyi német lakosság munkamegosztási rendszerében a növénytermesztésen belül a szőlőtermelés volt a legjelentékenyebb ágazat, és a kereskedelem mellett a másik legfontosabbnak tekinthető.

Pozsony szabad királyi városának polgárai már a 12–13. században kiterjedt szőlőtelepítéssel, -termeléssel és -értékesítéssel foglalkoztak, melyeket az uralkodók által kibocsátott városi privilégiumok szabályoztak, nyújtottak adómentességet vagy a régebbi szokásjogot szentesítették.⁶

5 Pozsony gazdasági kapcsolathálóival, a vállalkozók banki és kereskedelmi ügyleteivel, a délnémet kereskedőházak hiteleivel és Bécs meghatározó szerepével többen részletesen foglalkoztak: Kováts 1914; Majorossy 2012, 188–201. p.; Skorka 2012, 301–310. p.; Tózsarigó 2014.

6 Drucker Jenő borászati szakértő, a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének igazgatója 1905-ben súlyához méltón értékelte a pozsonyi borkultúra jelentőségét a magyar borászat és szőlőtermesztés fejlődésében, és a város német nevét – minden bizonnyal a szakma

A szőlőbirtok társadalmi jelentőségét bizonyította, hogy szabadon eladható és örökíthető volt. A feudális kori piaci rendszer egyik kiemelt vagyontárgyaként jelent meg, hiszen bérbe lehetett adni. A vagyonosabb polgári rétegek mellett a szegényebbek kapásokként, napszámosokként, fuvarosokként találtak megélhetést a szőlőművelésből.⁷ Másik oldalon a városgazdaság fontos elemét és jelentős bevételi forrását jelentették a városi tulajdonban levő szőlőbirtokok. Ezek hatósági felügyeletét, a szőlők állagának ellenőrzését vagy éppen a szőlőmunkások bérezését a hegymester (Perigmeister) látta el.⁸

Pozsony jelentős terjedelmű szőlőkkel rendelkezett a kis-kárpátoki régióban, nevezetesen Bazin, Szentgyörgy, Modor, Dévény és Récse települések határában is. A város emellett földesúri joggal Lamacs és Pozsonyszőlős falvak bortizedét is bírta, a bormé-

szertetetétől is áthatva, sajátos etimológiai értelmezésben, tévesen – „sajtó-várnak” (Pressburg) fordította, mely szerinte utalt a hely régi bortermelő hagyományokra, egy biztos: a gyökerek messzire nyúlnak vissza a távoli, írott forrásokat nélkülöző történelmi időszakokba is, de Ortvy szerint legalább a korai középkorba. Tózsá-Rigó Attila szerint az első írásos adat a pozsonyi szőlőről 1246-ból származik. Jozef Baďurík egy 1209-es keltezésű oklevéllel bizonyítja a pozsonyi szőlő legrégebbi említését. Ortvy, egy másik munkájában, a várostörténetiben feltételezi a római kori szőlőművelést vagy legalábbis a – már nem azonosítható – nyomait: „Szőlőművelés tekintetében a XV-ik század szőlőművelői kétségtelenül egy már igen régi múltra tekinthettek vissza, mert komolyan alig vonható kétségbe, hogy a pozsonyi hegylejtők szőlőművelése nem igen ifjabb az alsóausztriai Dunahegység lejtőinek szőlőművelésénél, mely pedig visszanyúl az V. századba. Abban a nagy szabadalomban, melyet III. Endre király 1291-ben Pozsonynak adott, régi és újonnan keletkezett vagy keletkezendő szőlőkről szól, mi szintén egy régi szőlőművelési gyakorlatra enged következtetni.” Pozsony dualizmus kori magyar nemzeti narratívájában egyébként található egészen toleráns múltértelmezés is, mely a szőlőművelés német és szláv/szlovák hagyományát számontartotta: „Mi pedig – jöllehet sokan merőben barbár, vagyis nagyobb kultúra nélkül szűkölködő területnek tekintik Pannóniának a Dunától északra levő vidékét – szívesen hisszük el, hogy városunk tőszomszédságában nemcsak az ókorban, hanem a »sötét« középkor végén is voltak – germán, majd szláv – szőlőművesek és bortermelők.” A korszak pregnáns szakmai véleménye, mely a Pozsonyi Szőlőművelő Egyesülethez kapcsolódik és Ortvy nézetével lényegében korrespondeál, így hangzik: „Vájjon hát mióta is termelnek Pozsonyban szőlőt? Erre a válasz egész határozottan csak az lehet, hogy: amióta Pozsony város létezik.” A szomszédos Burgenland szőlőműveléséről az első történelmi adat 844-ből származik, de a kutatók a szőlőtermesztés hagyományát a római korra vezetik vissza. A szlovák historiográfia a kelta előzményeket emeli ki, mikor a mai Pozsony és Dévény helyén nagy kiterjedésű kelta oppidum létezett. Vö. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1911. november 26. 271. sz. 2. p.; Ortvy 1908, 73. p.; Vö. Drucker–Molnár 1905, 22. p.; Ortvy 1899, 183. p.; Baďurík 2000, 8–9, 10. p.; Tózsá-Rigó 2006, 204. p.

7 Kažimír 1986, 186. p.; Tózsá-Rigó 2009, 33. p.

8 Király 1894, 241, 407. p. A hegymester először 1450 körül jelenik meg a forrásokban. A 19. század végén négy hegymester látta el ezeket a feladatokat. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1896. március 1. 51. sz. 2. p.; Borászati Lapok, 1902. október 12. 41. sz. 765. p. Az 1804-es utasításokat lásd Archív mesta Bratislavy (a továbbiakban AMB), Magistrát mesta Bratislavy (a továbbiakban MMB), inv. č. 12011, 3 folia, 67.

rési jogokat bérlőknek adta ki. A városi bevételek között található a borpénzt is (Weingeld). A pozsonyi városi tanács, hasonlóan a többi legnagyobb szőlőtermeléssel és borkereskedéssel foglalkozó magyarországi városhoz, szigorúan szabályozta az idegen borok behozatalát, azokra városi fogyasztási adót vetett ki, valamint a raktározásukért is adót, ún. Niederlagsgeld-et rótt ki. A szőlőhegyek után a város hegyvámot (Weggeld) szedett.⁹

A 15. században a városi lakosság nagy hányada, kb. 60–70%-a valamilyen módon, tulajdonosként, borkereskedőként vagy a szőlőműveléssel összefüggő szakmák (vincellérek, kapások, alkalmi szüreti munkások, fuvarosok, hordó-, kocsi- és szerzőkészítő iparosok) képviselőiként kapcsolatban voltak ezzel a gazdasági ágazattal. Tózsá-Rigó Attila szerint ez nem jelentette a város gazdasági profiljának gyökeres átalakulását, egy agrárjellegű település kialakulását, sőt kutatásai alapján vált nyilvánvalóvá, hogy a pozsonyi szőlőtermelést piacorientáltak, „egy adott termékfajta előállítására specializált »városi iparágnak« tekinthetjük”. (Tózsá-Rigó 2009, 35. p.)¹⁰

A polgári és nemesi státusú lakosoknak fontos bevételi forrását képező, nagy népszerűségnek örvendő, egyben a tőkefelhalmozást is lehetővé tevő szőlőbirtok a státuszszimbólum szerepét is betöltötte. (Baďurík 2016; Szende 2004, 77–85. p.)¹¹ A pozsonyiak ezért szinte „versengve” vásároltak nemcsak szűkebben pozsonyi, hanem jó minőségű récsi, bazini, grinádi és limbachi szőlőültetvényeket is.¹² A szőlőbirtok és a borkereskedés a városi elitek kiválasztódási folyamatában is szerepet játszott. Hangsúlyozandó az is, hogy a városi gazdálkodás számára nagy jelentőséggel bírt a bormérési engedélyek kiadása a bérlőknek (Bestandwirt), akik száma a 19. század első felében mindjobban növekedett, és a tehetősebb polgárság soraiból rekrutálódtak (pl. köztük található Georg Tesztory, Jakub Weinstabl kereskedőket, vagy a város tár-

9 Király 1894, 236. p.; Sas 1973, 158. p. Pozsony vármegye szőlőterületének történetileg egyik legjelentősebb és legnagyobb kiterjedésű részét éppen Pozsony városának a területén található. A pozsonyi szőlőtermő vidék az 1870-es években 140 dűlőrészre volt felosztva. A 20. század elején a város kb. 16%-kal részesedett a megye szőlőterületeiből. A Kis-Kárpátok szőlőültetvényein a következő fehér szőlőfajták fordulhattak elő: cirfandli, ezerjó, lombard, elbai, tramini és muskotály. Die Trauben-Ausstellung des Pressburger Weingärtnervereins 1873, 2. p.; Ortway 1904, 9. p.; Tózsá-Rigó 2006, 208. p.

10 A középkori gyökerű pozsonyi kapáscéh valójában nem tekinthető hagyományos céhnek, talán inkább szabad társulás volt, mely saját vagyonnal bírhatott és szorosan kötődött a katolikus egyházhoz. Gazdasági érdekeket nem karolt fel. Az egyesület 1911-ben közölt történetértelmezése szerint: „A XVIII. század végén a szőlőtermelőknek vagyis a kapás-czéheknek, melynek a Ferenczrendiéknel confraternitása volt, s mely egy-egy magyar és német egyenruhás polgárszázadot állított.” A Špiesz által közölt céhszabályzatok között nem található a szabályzatuk. Tózsá-Rigó Attila ellenben céhnek tekinti. Špiesz 1978; Tózsá-Rigó 2006, 207. p.

11 Az 1869-es szőlőbirtok-összeírásra: AMB, MMB, 720. doboz.

12 *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1902. december 13. 286. sz. 2. p.

sadalmi életében fontos szerepet játszó, jótékonyági egyleteket és magát az első helyi takarékpénztárt kezdeményező Ballus Pált). (Király 1894, 120–125. p.; Sas 1973, 80–85. p.)

„A pozsonyi bor mindenfelé a legjobb hírben állott”¹³

Sas Andor, Pozsony 19. század eleji társadalom- és gazdaságtörténetének jeles kutatója szerint, a pozsonyi borok könnyűek voltak, és az itteni szőlőművelés legfőbb törekvése a mennyiségi eredmények elérése volt. Ugyanakkor a pozsonyi polgárok kedvelték a tüzesebb, így a récsei vagy a baranyai borokat is. (Sas 1973, 151. p.) Meg kell jegyezni, hogy a borpárlatok, pezsgőborok, likőrök elterjedése a pozsonyi országgyűlések által gerjesztett forgalommal állt szoros összefüggésben, de a minőségi ürmösbor már a 15. században a pozsonyi borkereskedés kedvelt árucikkévé vált. A pozsonyi importborok közé a felsőbb társadalmi osztályok által kedvelt malvázia és tramini fajtákból készült borok tartoztak.¹⁴ (Ortvy 1908, 76–77. p.)

Majd három évtizeddel Czilchert Károly lényegre törő, de földtani, vegyészeti és közgazdasági kutatásokon alapuló véleményét követően, melyben egyébként a szőlőbirtokosok kapzsiságát is ostromozta és arra vezette vissza a minőségcsökkenést, Ortvy Tivadar fogalmazta meg újból, a kritikai súlypontokat áthelyezve a jelenbe. Eszerint a középkori pozsonyi borok minőségileg jobbak voltak – egyrészt fogyasztásra könnyebbeket, eltartásra nehezebbeket termeltek –, mint a 19. század végi, 20. század eleji borok, melyek véleménye szerint földízűek voltak, hosszabb ideig nem álltak el, és bagaria íz is jellemezte őket. (Ortvy 1908, 75–76. p.)¹⁵

Az első és egyben utolsó pozsonyi borvitát, a helyi bortermelés minőségével kapcsolatos problémákat tehát Ortvy Tivadar robbantotta ki, illetve teremtett ennek a kérdésnek sajtónyilvánosságot. A város történetének máig megkerülhetetlen kutatója – minden bizonnyal a finom borokat is kedvelő történész – történeti adatok, a bortermelővel folytatott beszélgetések és terepszemle alapján jutott arra a következtetésre, valljuk be, inkább elméleti gondolatig, miszerint a pozsonyi borok a századok folyamán a minőségüket veszítették: „A mai pozsonyi bor minőségre nézve nem áll a hazai borok sorozatában a kiválók közt. Csakúgy középközepes (sic!) hely illeti meg a jó és rossz borok közt. Még a szomszéd szentgyörgyi, bazini, récsei, modori, vajnori, grinádi borokkal sem mérkőzhetik. A pozsonyi bor két fő tulajdonsága, hogy földes ízű és hogy nem

13 Ortvy 1908, 74. p. A fejezetben jelzett probléma részletesebb körülményeit Veres István cikke inspirálta. <https://pozsonyikifli.sk/milyen-volt-a-pozsonyi-bor/>

14 *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1902. november 9. 258. sz. 1. p.

15 Az első komoly kritikára Czilchert 1873, 125. p. Az 1870-es években egyébként számos alkalommal merült fel a pozsonyi és környékbeli borok kezelésével és tárolásával kapcsolatos vita, valamint a mennyiségi szempontok előtérbe helyezése körüli polémia. *Borászati Lapok*, 1876. szeptember 10. 17. sz. 198–199. p.

tartja magát. Ezt pozsonyi jóhírű bortermelők és borkereskedők sem tagadják. A historikusra nézve pedig e valóság annál meglepőbb mivel hiteles történeti feljegyzések alapján kétségtelen, hogy a pozsonyi bor évszázadok előtt a legjobb hírnek örvendett.¹⁶ A középkori jó pozsonyi bor jó árért kelt el, a termelőknek busás hasznot hozott; külföldi királyi udvarok és egyházi méltóságok kedvelték és vásárolták. A helyzet azonban annyi évszázad elteltével megváltozott, tarthatósága és ezzel a minősége jelentősen csökkent, és a többéves borokat már más borokkal kellett vegyíteni. E jelenség mögött egyrészt földtani változásokat sejtett (a termőtalaj kimerülését), másrészt a megváltozott, tömegtermelésre átállt modern szőlőművelési eljárásokat. Éles cezúrát vont. Régen, a 15. században, a szőlő ambíció és büszkeség volt, az utódok „tartottak a renoméra”, az öröklött szőlőbirtokot megbecsülték, ez pedig a minőségi bortermelésben tükröződött vissza, ami pedig növelte a szőlőbirtokos polgárság tekintélyét. Az új kor azonban a mennyiségi termelést helyezte előtérbe, ami a szőlőfajták megváltozásához vezetett, és presztízsvesztéshez. A sokáig meghatározó zöldmuskotály és cirfandli háttérbe szorult és a „levesesebb”, kiadósabb fajok kerültek előtérbe. Ortway lándzsát tört amellett, hogy a pozsonyi gazdák térjenek vissza a történelmi gyökerekhez, és állítsák helyre megtépzott renoméjukat.¹⁷

A válasz sokáig nem váratott magára. Cikkére egy gyakorlati szakember, egyben szaktekné és borgazda, a legnevesebb pozsonyi szőlőbirtokosok egyike, Vetter K. Pál válaszolt.¹⁸ Szavai annál súlyosabban estek latba, hogy szőlészeti felügyelőként és a Pozsonyi Szőlőművelők Egyesületének a választmányi tagjaként is működött.¹⁹

Vetter sérelmezte Ortway állításait, „jogtalannak” és „igazságtalannak” érezte őket, és ha rejtve is, de elfogultsággal vádolta, persze ezt a másik fél tagadta. Ortway hitt abban, hogy a történelem tanítómestere, vagy legalábbis segítője lehet a szőlőgazdáknak: „A jelennek kialakulása száz és ezer kérdésben, mező- és közgazdasági kérdésekben kivált, a múlt viszonyaiból kapja igazi megfejtését.” A gyakorló gazdasz azonban

16 *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1902. november 9. 258. sz. 1. p.

17 *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1902. november 9. 258. sz. 1–2. p.

18 Vetter K. Pál, szakíró, szőlészeti szakember pozsonyi születésű volt. A soproni városi János-szőlőtelep igazgatója. A *Borászati Lapok* munkatársa. A pozsonyi vincellériskola tanára volt 1898–1908 között. Sopronban indította el a *Westungarischer Weinbergsbote* című német nyelvű lapot 1897-ben, mely havonta kétszer jelent meg. Rá egy évre szőlővárosába költözött, és a lap a Pozsonyi Szőlőművelők Egyesületének lett a szakközlönye. 1908-ig jelent meg. A tanulmány írásakor, a koronavírus-járvány újabb hulláma alatt sajnos nem férhettem hozzá a közlöny évfolyamaihoz, mely az egyesület tevékenységét is taglalja. Pozsonyi közgyűjteményekben nem található, de az Országos Széchényi Könyvtár folyóirat-gyűjteményében kutatható. Vetter életrajzára részletesebben Borovszky 1904, 468. p.; *Borászati Lapok*, 1917. május 20. 20. sz. 205. p. Az egyesületi közlöny téves adatát lásd Chlup 1998, 96. p.

19 Vetter válaszcikkéhez, mely a *Westungarischer Weinbergsbote* 1902. novemberi számában jelent meg, nem tudtam hozzájutni. Véleményét Ortway reakciói alapján rekonstruáltam. Lásd *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1902. november 23. 270. sz. 2. p.

nem látta a historiográfia jótékony szerepét, Ortway vélekedését hibásnak tartotta, egyszerűen nem megalapozott okoskodásnak. Állította, hogy a pozsonyi borok igenis jó minőségűek, és más borfajták javítására is használják őket. A történész ellenben azzal is érvelt, hogy a fogyasztók éppenséggel nincsenek jó véleménnyel a borokról, szemben a Vetter köréhez tartozó borászokkal és borkereskedőkkel, és fűzzük hozzá, ezzel sejtette azt is, hogy a Pozsonyi Szőlőművelők Egyesülete partikuláris érdekeket követ. Ortway azonban figyelemreméltó újító szándékokat is megfogalmazott: a kimerülőfélben levő talajterületeket földtani-vegyészeti vizsgálatoknak kellene alávetni, és azokból levonni a tanulságokat. Rámutatott a klimatikus viszonyok megváltozására is, hiszen a „légköri agentiaik tetemesen változtak évtizedek során”. A Kis-Kárpátok erdőirtásai következtében a hideg északi szelek már közvetlenül érték a szőlőültetvényeket.²⁰

Ortway véleménye jobbító szándékkal született, és a pozsonyi bor ugyan már országosan nem játszhatott „vezérszerepet” Magyarországon, ám a helyi szőlőtermelők tapasztalata, a borkereskedők kiterjedt kapcsolatrendszere, a vincellériskola és szakembergárdája²¹ és általában a borkultúra fejlettsége továbbra is előkelő helyet biztosított neki nemcsak a hazai piacon.

A visszaesés azonban az 1870-es évektől, elsősorban a külföldi kivitel tekintetében, nem utolsósorban a kedvezőtlen belgiumi és németországi kereskedelempolitikai konstellációk miatt is, kézzelfogható volt. A pozsonyi bor a nyugat-európai (főleg francia) borokkal nem volt versenyképes, és ebben egyetérthetünk Ortwayval. Kivitelre egyébként is csak a régió borállományának kb. egyharmada volt alkalmas. (Czilchert 1873, 147. p.)²² Egy történelmi konstrukció és érvrendszer azonban ezeken mit sem változtathatott, ugyanakkor a helyi bortermelő és értékesítő elit szerint Ortway túlságosan élesen fogalmazott, szavai nem szakmai véleménynek voltak tekinthetők, melyeket szerintük alaposan gyengített az 1902-es pozsonyi borkiállítás sikere, országos elismertsége is.

20 *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1902. december 13. 286. sz. 1–2. p. Czilchert Károly 29 évvel korábban még nem ilyen kedvezőtlen természeti viszonyokat talált: „A Kis-Kárpátok egész hegysége szép, kedves alkotású; tetői többnyire gömbölyded, hosszúkás kúpok. Az előhegyeket és domb-lejtőket, különösen a hegység délkeleti oldalán gyönyörű szőlők és gyümölcsösök foglalják el, egész Diósig; magát a hegységet szép lombfa erdők fedik, a legmagasb tetőkön fenyvesek is mutatkoznak.” Az éghajlati változások azonban előnytelen helyzetet teremtettek. Súlyosabbakká váltak a téli fagyok és a nyári melegek következményei. Czilchert 1873, 18. p.

21 Éppen Vetter K. Pál fejtett ki figyelemre méltó publikációs tevékenységet főképpen a *Borászati Lapok*ban és egyéb borászati folyóiratokban, illetve önálló tanulmányok szerzőjeként is ismert volt. Vetter 1900; Vetter 1901a; Vetter 1901b; Vetter 1903; Vetter 1904.

22 Németország, konkrétan Szászország régóta kedvelt kiviteli piaca volt a pozsonyi bornak. *Borászati Lapok*, 1859. szeptember 11. 37. sz. 295. p.

Alapítási történetek és szervezeti fejlődés

A szőlőbirtokosok csoportképződési folyamatát közös vagy hasonló szociális helyzetük váltotta ki, melynek kohéziós erejét a közös mentalitás és szolidaritás jelentette. A csoport/szervezet immár magasabb fokon volt képes a társadalmi-gazdasági funkciók ellátására, a célok megfogalmazására és az érdekek képviselésére. (Popelková 1999, 120. p.)

Pozsonyban az 1870-es években kb. 800 család foglalkozott szőlőműveléssel és élt belőle, a kortárs szerint átlagos egzisztenciákat teremtve („es ist der Vermögenstand derselben ein mittlerer, wenig Reiche, wenig sehr Arme”).²³ Piszatory Mór adatgazdag Pozsony-története méltán rögzítette a hosszú hagyományra visszatekintő szőlőművelés jelentőségét: „Az őstermelési foglalkozások közül e jelentékeny jövedelmi forrást kizárólag a szőlőművelés és a kertészet képezik.” A pozsonyi szőlőbirtokosok számát 870-re tette, melyek közül döntő hányadnak, 720 családnak, kb. 3 ezer személynek képezte az egyedüli megélhetési forrását. Nem volt elhanyagolható a szélesebb közgazdasági jelentősége sem a pozsonyi szőlőművelésnek, hiszen a megye északi szlovák településeiről évente kb. 3400-an jöttek napszámra, és egy tradicionális munkamegosztási rendszer keretein belül kiszámítható megélhetést, bevételi forrást találtak. (Piszatory 1891, 10. p.)

A Pozsonyi Szőlőművelők Egyesülete a város német szőlősgazdáit tömörítette és Pressburger Weingärtnerverein néven alakult 1861-ben, a helytartótanács a következő évben hagyta jóvá az alapszabályokat, és valószínűleg 1863-tól fejtett ki tényleges tevékenységet.²⁴ Székháza a Magas út 43. szám alatt volt. Első elnöke Christoph Wurm volt.²⁵

A pozsonyi városi közösség valószínűleg pozitívan fogadta a szőlőművelő polgárság önszerveződési formáját – legalábbis a *Pressburger Zeitung* lelkes cikke ezt sugallja –, és a társulási szellem újabb fontos példájaként tekintett rá. Wurm az 1863. február 2-i közgyűlésen – lokálpatrióta és patrióta gondolatokkal („unserem theuern Vaterlande Ungarn”) átszótt beszédében – rámutatott az egységes fellépés hatékonyságában rejlő lehetőségekre, mely során a termelők érdekei is képviselve lesznek. Felvillantotta az elődök lelkiismeretes munkáját, melyre ők is támaszkodtak, és utalt egy fél évszázaddal korábbi, számunkra ismeretlen egyesületi összefogásra, mely kormányzati jóváhagyás elmaradása miatt végül nem kezdhetette meg a tevékenységét. (Eszerint a 19. század elején már felmerülhetett egy szőlőművelési egyesület terve.²⁶) Az újabb kísér-

23 Die Trauben-Ausstellung des Pressburger Weingärtnervereins 1873, 4. p.

24 *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1901. február 26. 47. sz. 3. p.; Preßburg 1940, 79.; További kutatásoknak kell tisztázniuk az egyesület megalakulásának körülményeit és lefolyását, s azokat az impulzusokat, amelyek elősegítették a szőlősgazdák szervezeti megnyilvánulását.

25 Az első elnököt a jubileumi félszázados díszközgyűlésen említik. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1911. november 28. 272. sz. 3. p. A Wurm család későbbi leszármazottaira lásd <https://www.pammmap.sk>.

26 A pozsonyi Magyarországon, a Soproni Bortermelők Egyesülete (1852) után másodikként hozták létre a szakmai egyesületüket.

letet a városi tanács hathatós támogatásával már siker koronázta. Érdekes, hogy az egyesület alapfilozófiájának néhány eleme a 18. század filantróp törekvéseihez is kapcsolódott, miközben a vallásosság keretein belül maradt: az alsóbb, egzisztenciálisan sérülékeny néposztályok, árvák és özvegyek támogatása, továbbá a pauperizmus és az uzsora elleni küzdelem állt a programban.²⁷ Ezenkívül a fiatalok szakképzettségének az emelése, tehát az utánpótlás-nevelés is a feladatai közé tartozott.²⁸

Horváth Jenő, a Pozsony Megyei Gazdasági Egyesület titkára – félszáz év jótékony homályában – másképp értelmezte a szőlőművesek egyesületének a megszületését. Szerinte éppen a gazdasági egyesület játszotta egyfajta katalizátor szerepét a szőlőművesek talpra állásában. Azt állította, hogy a gazdasági egyesület 1861. évi szervezése a szőlőművesek egy általa közelebbről nem pontosított gazdasági körbe való bevonására adott ösztönzést, és így segítette egy új szőlőműves szervezeti forma megszületését.²⁹

27 *Pressburger Zeitung*, 1863. február 9. 31. sz. 3. p. Lásd még kivonatolt formában: *Wiener Kaufmannshalle*, 1863. február 14. 36. sz. 2. p. Adományozásra példa: *Pressburger Zeitung*, 1863. február 11. 33. sz. 3. p. A Pozsonyi Szőlőművelők Egyesülete tevékenyen részt vett a város társadalmi életében. A farsangi bálokon a városi közép rétegek vettek részt. Ezeket adománygyűjtés végett szervezték a szociálisan rászorultak vagy a vincellériskola támogatására. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1905. december 31. 297. sz. 8. p.

28 Az egyesület kezdeményezte 1909-ben a 19. század vége óta működő Lónyay Menyhért-féle, a pozsonyi szőlőműveseket támogató tanulmányi alapítvány állami bejegyzését. Ennek kormányzati jóváhagyása – talán bürokratikus késedelmek miatt – még 1911-ben is késett. A támogatást bel- és külföldi tanulmányi utakra lehetett fordítani. A pályázó a szőlőművelést és pincegazdaságokat tanulmányozhatta. Őt az egyesület jelölte, és javaslatát Pozsony város törvényhatósági bizottsága hagyta jóvá. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1911. július 8. 153. sz. 4. p.; *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1916. február 1. 27. sz. 5. p.

29 *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1911. március 5. 53. sz. 2. p. Szükséges hangsúlyozni, hogy a Pozsonyi Szőlőművelők Pinceegylete (első magyar nyelvű megnevezése Pincetársulat, németül *Pressburger Weingärtner Kellerverein*) valószínűleg a Pozsonyi Szőlőművelők Egyesületének a kezdeményezésére jött létre, ugyanis az 1873. szeptember 13-i közgyűlés tárgyalta az alapítás kérdését. A pinceegylet bár külön szervezetként működött, de szorosan együttműködött a Pozsonyi Szőlőművelők Egyesületével. Természetesen a két egyesület vezetőségében átfedések voltak. A Földművelési-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium 1874. március 17-én hagyta jóvá az alapszabályokat. A cégjegyzékbe 1874. augusztus 27-én jegyezték be, 1877-ben 10 ezer Ft alaptőkével rendelkezett. Névre szóló 200 darab 50 forintos részvényeket bocsátottak ki (ugyanakkor meghagyták az alaptőke 50 ezer forintra való emelésének a lehetőségét). A vállalat fő célja – az alapszabályok szerint – az volt, hogy borraktár által a pozsonyi borkereskedelem színvonalát emelje. Elnök: Paul Albrecht, igazgatósági tagok: id. Georg Fink, Theodor Zechmeister, Paul Falb. Az 1876-os adatok szerint az igazgatóságban a következők foglaltak helyet: Paul Falb elnök, egyben igazgatósági tag, Paul Sandtner pénztáros, Andreas Welsler, id. Georg Finck, Andreas Finck, Andreas Schrammel, Michael Dax. Borgazdákként bormérésekkel is rendelkeztek. A pinceegylet a 19. század végétől szövetkezetként működhetett. A Lőrinc-kapu utca 19. szám alatt bormérést üzemeltetett, a Ferenciek terén pedig borozót. Egészen 1945-ig fejtett ki tevékenységet. Vö. *Pressburger Zeitung*, 1873. szeptember 13. 210. sz. 2. p.; *A Buda-Pesti Közlöny Hivatalos*

Létezik ugyanakkor egy későbbi, meglepően letisztult vélemény is 1925-ből, mégpedig az egyesület akkori elnökétől, Samuel Frühwirthtól, aki a pozsonyi szőlőművelést és az egyesület létrejöttét a közép- és újkori városi polgárjogok és polgári státus kerekein belül értelmezte, és történeti súlyának megfelelően értékelte az egzisztenciájában önálló „polgár-szőlőművest” („bürgerlichen Weingärtner”). Valójában önálló kezdeményezésnek és a pozsonyi német polgári fejlődés gyümölcsének tekintette a nagy múltú egyesületet.³⁰

Az 1881-es adatok szerint az egyesület szűkebb vezetőségét a következők alkották: Fülep Jónás (elnök), Georg Fink (alelnök), Samarjay Károly (ügyész), Andreas Velsler (pénztáros), Michael Bruckner (jegyző), ifj. Michael Dax (jegyző). A két szakosztállyal (mintaszőlő, pince) rendelkező egyesület élén 17-tagú választmány állt.³¹

A szőlőművesek egyesületének meghatározó személyisége, elnöke volt „a nagy munkakedvű, országos nevű ember”, Fülep Jónás köz- és váltóügyvéd. Szakmai tekintélyével és kapcsolataival nagymértékben segítette az egyesületet, hiszen számos társadalmi-gazdasági pozícióval rendelkezett: a városi törvényhatósági bizottság, az evangélikus közösség képviselője volt, az egyik legjelentősebb helyi pénzügyintézet, a Pozsonyi Iparbank igazgatósági tagjaként és jogtanácsosaként, a Pozsonyi Ügyvédi Kamara tagjaként is tevékenykedett, emellett a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének az igazgatóságában is helyet foglalt. Az ő majd három évtizednyi irányítása alatt vált az egyesület a városi szőlőtermelés aktív alakítójává, egyben országosan elismert szakmai egyesületté.³²

A szőlőművesek egyesületének 1883-ban 2 tiszteletbeli és 200 rendes tagja volt; 2 Ft tagsági díjat szedtek.³³ A taglétszám 1910-re 326-ra növekedett.³⁴

Értesítője, 1874. október 10. 231. sz. 4687. p.; Mihók 1877, 302. p.; *Központi Értesítő*, 1877. január 16. 11. sz. 2. p.; Lásd még *Borászati Lapok*, 1871. június, 6. sz. 361. p. A Pozsonyi Szőlőművelők Egyesülete és a pinceegylet történetével kapcsolatos téves adatokra és értelmezésre lásd <https://www.bratislavskenoviny.sk/historia/3854-31-vinohradnicke-a-vinarske-spolky-a-cechy> (Letöltés: 2021. december 14.)

30 *Pressburger Zeitung*, 1925. március 1. 59. sz. 14. p.

31 *A Hon*, 1881. január 25. 24. sz. 2. p. Töredékes adatok állnak rendelkezésemre az egyesület tisztviselőiről és azok működési idejéről. Christoph Wurm valószínűleg az 1860-as évek folyamán volt elnök, talán Paul Albrecht az 1870-es években, majd Fülep Jónás 1881-től 1910-ig töltötte be az elnöki tiszteletet. Őt rövid időre Michael Dax követte, majd 1911-től Samuel Frühwirth, ügyvéd állt az egyesület élén, aki a két világháború közötti csehszlovákiai német társadalmi és politikai élet egyik markáns egyénisége volt. *Magyar Földművelő*, 1901. március 3. 9. sz. 71. p.; *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1910. február 9. 31. sz. 2. p. Frühwirth 1922-ben tartott előadást az egyesület 60 éves történetéről. *Festbericht 1922*.

32 Fülep Jónás 1912-ben hunyt el, 1881-től elnökként vezette az egyesületet. A Ferenc József-rend lovagja címet 1901-ben kapta meg. Pozícióira: Hof- und Staats Handbuch 1882. 640. p.; Jegyzőkönyv [1890]; Poszvék 1903, 76, 122. p.; *Borászati Lapok*, 1912. május 19. 21. sz. 357. p.; Galánthai Nagy 1908, 917. p.

33 *Közgazdasági Értesítő*, 1884. október 16. 42. sz. 1679. p.

34 *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1910. február 9. 31. sz. 2. p.

Az egyesület tevékenységi köre kiterjedt a szőlő- és borkiállítások szervezésére s az azokon való részvételre, a termelési kísérletekre a mintaszőlőkben, melyeket a tagok figyelemmel kísérhettek, a szőlőtőkék – melyek között külföldi származásúak is voltak – jutányos áron megkaphatták. Az egyesületi helyiségben könyvtárat rendeztek be borászati irodalommal és lapokkal. Az egyesület vezetősége szakmai előadásokat szervezett a tagok képzésére, melyeken a termelés és értékesítés problémáit is megvitatták. A Földművelési, Ipari és Kereskedelemügyi Minisztérium részéről támogatások érkeztek, így szőlőtővek, irodalom, minisztériumi közlöny. Az egyesület anyagilag és erkölcsileg támogatta a helyi szőlészeti és kertészeti iskolát, s közhasznú célok megvalósítását is segítette.³⁵ Amerikai szőlőtelepet létesített. Ennek kiterjedése az 1910-es évekre elérte a 26 katasztrális holdat. Az egyesület több bizottságot hozott létre, melyek egy-egy termelési-értékesítési területre szakosodtak (kimérési, kísérleti szőlőtelep, vesszőkiosztó bizottság).³⁶

Az érdekérvényesítés útjai

A Pozsonyi Szőlőművelők Egyesülete figyelemmel kísérte a városi és országos kereskedelmpolitikai folyamatokat, azokat a bortermelők érdekeit szem előtt tartva elemezte és véleményezte.

A pozsonyi közgazdasági és adóviszonyok tekintetében például 1881-ben egy javaslatot tett közzé, mely szilárd álláspontot képviselt: a városi fogyasztási adó aránytalanul magas volta (Sopronnal szemben 60%!) valójában a fogyasztót sújtotta, hiszen ez a költség reá áthárult. Ez azonban egészében kedvezőtlenül befolyásolta a borpiacot, a fogyasztás csökkenéséhez vezetett, „a jövedelemmel való értékesíthetés lehetősége [pedig] a termelőtől elvonatik”. Ez a helyzet gyakran vezetett a szőlőbirtokok rentabilitásának visszaeséséhez, elszegényesedéshez és csődökhöz, egyben a szőlők elértéktelenedéséhez is.³⁷ A város italmérési regálejoga volt a másik nagy probléma, mely a profitorientált szőlőművelés kerékkötőjévé vált.³⁸ Az egyesület élesen támadta ezt a középkori eredetű idejétmúlt privilégiumot, mely akadályozta a kapitalista piac megszilárdulását. A harmadik gond már más jellegű volt, az értékesítéssel, a külföldi kivitellel, nevezetesen a magas német és olasz szállítási és vámtarifákkal függött össze. Az egyesület felhívta a kormányt, hogy a hazai exportképes termelők érdekében kezdjen egyeztetéseket a német és az olasz féllel. Végezetül a mesterséges borkészítés és gyakran a vele jelentkező borhamisítás negatív társadalmi és gazdasági hatásai kerültek górcső alá. A vegyszerezés káros hatásai szerintük komoly társadalmi gondokhoz vezetnek és

35 *Közgazdasági Értesítő*, 1884. október 16. 42. sz. 1680. p.; *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1902. szeptember 25. 220. sz. 3. p.

36 *Mód* 2012, 7. p.

37 *Borászati Lapok*, 1881. február 10. 4. sz. 34–35. p.

38 A regálejog történeti hátterére és jogi szabályozására lásd Osváth 1886.

„a vegyi úton előállított borszaporulat”, miután adómentes, hatalmas előnyre tesz szert a természetes borokkal szemben. Ennek törvényi szintű orvoslását sürgették a megfelelő „fenyítékek” alkalmazásával.³⁹

Az egyesület sikeres borkereskedést folytatott (asztali és fajborok), szőlőkerteket vett bérbé és mintaszőlővel is rendelkezett.⁴⁰ Borkészletének értéke, a rendelkezésre álló mérlegek alapján, 1883-tól 1916-ra nyolcszorosára nőtt. A kimutatott nyereség ezalatt több mint meghatszorosódott.⁴¹

Az egyesület tapasztalta a mindjobban élesedő konkurenciaharcot a belföldi piacon, és a pozsonyi borok értékesítésének a problémáit, ezért merült fel az 1900. február 25-i közgyűlésen egy szövetkezet terve. Ennek legfőbb célja lett volna felvenni a harcot a terjedő sör- és pálinkafogyasztással, de az olcsó olasz importborokkal és a hazai „csekélyértékű” borokkal szemben is, így próbálták helyzetbe hozni a pozsonyi borokat. A szövetkezetről nem állnak rendelkezésre adatok, több mint valószínű, hogy nem került sor a megalakítására.⁴²

A filoxéra elleni küzdelem első vonalában

Bár a filoxéra első megjelenése Magyarországon 1875-höz kapcsolódik, először éppen Pozsony környékén, 1872-ben figyelhetek fel rá.⁴³ Pozsony városának vezetése gyors

39 *Borászati Lapok*, 1881. február 10. 4. sz. 35–36. p. További borkereskedelmi problémák taglalására *Pressburger Zeitung*, 1886. március 3. 62. sz. 1. p. A források tükrében úgy tűnik, hogy a Pozsonyi Szőlőművelők Egyesülete a filoxéravész megjelenéséig elsősorban érdekérvényesítő egyesületként működött, mely a városi borpiacon szerzett pozíciókat és azokat őrizte. 1864-től főleg a Pozsony Megyei Gazdasági Egyesület borászati szakosztálya tematizálta erőteljesebben a szőlőműveléshez kapcsolódó szakmai fejlesztéseket, például az új fajták telepítését vagy a terméshozam-növelést, de a borkereskedelem ár- és gazdaságpolitikai kérdéseit, többek között a Pozsony–Nagyszombat-vasútvonal kiépítésének folytatását, a borárak szabályozását és a magas kiviteli vámok problémáját Németországba. Ez a regionális egyesület a tőkeerősebb polgári és nagybirtokos vállalkozók érdekeit képviselte. Pekařová 2014, 99. p. Egyébként az átjárásra, tehát egy másik egyesületben való pozíciószerezésre volt példa, hiszen Paul Falb, aki hegymester és városi képviselő is volt, helyet foglalt a Pozsony Megyei Gazdasági Egyesület választmányában. Lásd *Közgazdasági Értesítő*, 1883. július 26. 30. sz. 787. p.

40 Az egyesület vagyonát képezte a Flautschner dűlőben 1 szőlő 1,047 négyzetöltnyi területtel és a Donauleithen dűlőben 2 szőlő, 2 hold 401 négyzetöltnyi területtel.

41 Vö. Mihók 1884, 477. p.; Galánthai Nagy 1920, 379. p.

42 *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1900. február 28. 47. sz. 2. p.

43 Valószínűleg Georg Fink szőlőbirtokából származó töveken figyelték meg a betegséget, melyet azonban nem tudtak egyértelműen azonosítani. Stettner Ottó 1872 júniusában meglátogatta Fink szőlőjét és felmérte a károkat. *Borászati Füzetek*, 1872. május, 6. sz., 370. p.; *Borászati Füzetek*, 1872. július, 7. sz., 435–436. p.; *Természettudományi Közlöny*, 1872. augusztus 1. 36. sz. 295. p.

lépéseket tett a filoxéravészely magyarországi megjelenésekor, tisztában volt a veszéllyel, mely végzetes csapást jelentett volna a nagymúltú borvidékre. (Beck 2005, 47–48. p.)

Az 1879. december 1-jei törvényhatósági bizottsági közgyűlésen egy „állandó felvigyázati bizottságot” hoztak létre, melynek tagjait a négy hegyemester alkotta, elnöke a városi kapitány lett. Ez a bizottság fokozottan figyelte a szőlők állapotát, az új telepítéseket, tájékoztatta a birtokosokat a fertőzés jellemzőiről és a gyanús eseteket jelentette a városi tanácsnak.⁴⁴ Az első beteg tőkét 1880-ban találták Plank Ferenc kádár-mester házi kertjében. Rá öt évre egy újabb, elszigetelt fertőzött szőlőbirtok került megsemmisítésre.⁴⁵

Az egyesület vezető tisztviselői helyet foglaltak a pozsonyi filoxérabizottságban. A tagok részt vettek a filoxéravész elleni védekezésben. A fertőzött területeket számon tartották, az irtásokat felügyelték és a szőlőgazdák érdekeinek a védelmét, valamint a kártérítések ügyét is közvetítették a városvezetés irányába. A szaporodó kártérítési igényeket azonban csekély vagyonuk miatt nem vállalhatták fel.⁴⁶

A pozsonyi filoxérapusztítás elleni védekezés biztosa, a vincellériskola segédtanítója Kosinszky Viktor volt, aki szorosán együttműködött a szőlőművelők egyesületével. A földművelésügyi minisztériumnak 1886. december 14-én küldött jelentéséből részletesebben ismerjük a filoxéra elleni küzdelem részleteit. A betegség további terjedése érdekében a Schranz-, Hubert- és Karner-féle fertőzött szőlők irtását a Szatmár megyei Nagykárolyban sikerrel alkalmazott szénkénnel valósították meg (következő évben újra felütötte fejét a vész ugyanezekben a birtokon, valamint a Kesselbauer, Velsér és Pollen dűlőkben). Az irtási munkákat a vincellériskola diákjai és a vármegyei fogház rabjai végezték. Kosinszky szorgalmazta az amerikai szőlővesszők telepítését, amit a szőlőművelő egyesület is támogatott. Felmerült és irányítása alatt 1886 őszén gyorsan meg is valósult egy 400 négyszögölnyi nagyságú szőlőtelep kialakítása. A szakiskola részére 660 darab amerikai szőlővesszőt rendelt.⁴⁷ Az egyesületnek 1887-ben a város által örök használatra átengedett telkén Kosinszky Viktor ezer darabból álló riparia sauvage amerikai anyatókét ültetett és 22 ezer darab vesszőt nevelt, melyekből 13 ezer az egyesület tulajdonát képezte. Az ültetvényt azonban a szárazság és a kallócserebogár is károsította.⁴⁸

A Pozsonyi Szőlőművelők Egyesülete már 1887-ben javasolta „egy közös védekezést célzó szabályrendelet” elfogadását, azonban „több oldalról jött ellenállás” folytán ez a kezdeményezés hamvába holt.⁴⁹

44 AMB, MMB, 1374. doboz, 24607/1881.

45 AMB, MMB, 1374. doboz, 16918/1885.

46 AMB, MMB, 1374. doboz, 18877/1882.

47 AMB, MMB, 1374. doboz, 20885/1886.

48 AMB, MMB, 1374. doboz, 16725/1887. Az egyesület korlátozott pénzügyi mozgástérrel rendelkezhetett, mert a telep fejlesztéséhez nem volt tőkéje, és felmerült annak állami átvétele.

49 AMB, MMB, 1374. doboz, 16725/1887.

Az egyesület a helyi viszonyok figyelembevételével véleményezte a városi tanács 1889. évi szabályrendeletét a filoxéra elleni küzdelemben.⁵⁰ Tagjai a hegymestereken keresztül és a szőlészeti és kertészeti szakiskolával karöltve felügyelték a pozsonyi szőlőültetvények helyzetét, és a betegség terjedésének irányairól, méreteiről is beszámoltak. Az egyesület kapcsolatban állt a szőlőtulajdonosokkal, és a városvezetés utasításai alapján a fertőzött területeken végrehajtatta a szőlőültetvények szénkéneg általi fertőtlenítését, vagy megsemmisítését.

Az egyesület szerepvállalásának és szakmai tevékenységének köszönhetően is a pozsonyi borvidéket kevésbé viselte meg a filoxérajárvány. (Beck 2005. 48, 87, 112. p.)

Reprezentáció és üzlet: borvásárok és -kiállítások

A Pozsonyi Szőlőművelők Egyesületének első évtizedéről, főképpen a borászati kiállításokon való részvételről nem állnak rendelkezésre adatok. Jól adatható azonban a kiexhibíció utáni korszak, melyben a pozsonyi szőlőtermelők számos rangos elismerést vívtak ki maguknak kül- és belföldön egyaránt.

Az egyesület 1870-ben a grazi mezőgazdasági kiállításon bronzéremben, 1871-ben a bécsi kertészeti egyesülettől ezüstéremben és ugyanazon évben még a Pozsony Megyei Gazdasági Egyesület mezőgazdasági kiállításán pénzdíjban részesült.⁵¹ A pozsonyi szőlőgazdák képviselték magukat az 1885. május 2-án megnyílt budapesti általános kiállításon is – a Pozsony Megyei Gazdasági Egyesület „óriási kollektív” kollektívján belül –, ahol az egyesület fajborokkal szerepelt. A pozsonyi és környékbeli bortermelők kiállítási nagyéremmel lettek kitüntetve.⁵² A pozsonyi egyesület az 1896-os millenniumi kiállításon is részt vett. Ott állami aranyérmet kapott.⁵³

A pozsonyi egyesület tagjai aktívan bekapcsolódtak a szőlőművelők országos jellegű tevékenységébe, mely a 19. század végén erősödött meg. A szőlőbirtokosok számos termelési, adózási és értékesítési problémával szembesültek, külföldön vámsorompókba ütköztek és belföldön is kiélezett versenyhelyzetbe kerültek. A szakmai érdekvédelem szükségessége még 1899-ben merült fel Szegeden, és rá három évre szökkent szárba, Pozsonyban. (Mód 2011, 99–107. p.)⁵⁴

50 AMB, MMB, 1374. doboz, 24133/1889.

51 Die Trauben-Ausstellung des Pressburger Weingärtnervereins 1873. (Borító)

52 *Borászati Lapok*, 1885. május 1. 9. sz. 69–70. p.; *Borászati Lapok*, 1885. szeptember 15. 18. sz. 143. p.; *Borászati Lapok*, 1885. november 16. 22. sz. 179. p.

53 *Borászati Lapok*, 1896. november 8. 45. sz. 712. p. Az egyesület 1890–1895-ös évfolyamú borai vettek részt a kiállításon, melyek a III. kitűnő minősítést nyertek. *Borászati Lapok*, 1896. december 27. 52. sz. 837. p.

54 *Borászati Lapok*, 1902. október 12. 41. sz. 763–765. p. A szegedi szőlészeti és borászati kongresszusra 1899. szeptember 8–10. között került sor.

A város gazdasági és borászati súlyát jelezte, hogy 1902. szeptember 24-én a II. országos szőlészeti és borászati kongresszuson itt alakult meg a Magyar Szőlőgazdák Országos Egyesülete.⁵⁵ A pozsonyi egyesület számára presztízserőtelű volt ez a kongresszus. Központi témái között szerepeltek ugyan a bor értékesítési problémái, a borkészítés és -kezelés „tökéletesítésének” kérdései, de a pozsonyi és Pozsony-vidéki borok és szőlőbirtokosok nagy sikerű bemutatkozására is sor került. Az egyesület munkáját elismeréssel díjazták a „különböző szőlőfajták gyűjteményes kiállításáért”.⁵⁶

Pozsonyban 1905-ben és 1907-ben került sor borvásárokról, melyeknél a Pozsonyi Szőlőművelők Egyesülete komoly háttérmunkát fejtett ki.

Pozsony éppen kedvező határ menti piaci-kereskedelmi helyzetéből kifolyólag lett a II. országos borvásár házigazdája 1905. február 25–27-én. A Magyar Szőlőgazdák Országos Egyesülete, a Pozsony Megyei Gazdasági Egyesület és a Pozsonyi Szőlőművelők Egyesülete által szervezett borvásárra, melyet a vármegyeháza dísztermében rendeztek, a hazai vásárlókon, értékesítőkön kívül főleg a német, osztrák és svájci borkezeskedőket, vendéglősöket és szállodatulajdonosokat várták (a források azonban végül csak az osztrák és a morva ügyfeleket említették). A vásáron 200 hazai termelő képviseltette magát 473 fajta borral, és eladásra 59 ezer hektoliter bor állt rendelkezésre.⁵⁷

Két év múlva, az előző sikerekre támaszkodva, 1907. március 23–25-én újabb, országosan a negyedik borvásárra került sor a városban – helyszíne a közkedvelt Bellevue mulató volt. A vásár, mely Pozsony városának részbeni anyagi támogatásával valósult meg, főképpen a Magyarországon raktáron fekvő kb. 200 ezer hektoliter bor értékesítését kívánta elősegíteni (ebből a vásáron kb. 50 ezret jegyeztek be).⁵⁸ Kb. 300 termelő 650 borfajtaival, legfőképpen a ruszt–sopron–pozsonyi borvidékről,⁵⁹ ezután a verseci, fehértemplomi és tokaji borvidékekről neveztek be borokat kb. 45 ezer hektoliter mennyiségben.⁶⁰

55 *Borászati Lapok*, 1902. szeptember 21. 38. sz. 718. p.

56 *Borászati Lapok*, 1902. szeptember 21. 38. sz. 718. p.

57 *Köztelek*, 1905. január 11. 4. sz. 70. p.; *Köztelek*, 1905. február 1. 10. sz. 186. p.; *Köztelek*, 1905. március 1. 18. sz. 360. p.

58 *Köztelek*, 1907. február 9. 12. sz. 291. p.

59 A filoxeravész után, a helyi adottságok és hagyományok figyelembevételével jött létre – adminisztratív úton – a ruszt–sopron–pozsonyi borvidék 1893-ban. Őt vármegye alkotta: Pozsony, Nyitra, Moson, Sopron, Vas (kivéve a Ság-hegy, mely a somlyói borvidékhez tartozott). Erről, az 1893-as bortörvény alapján, a Magyar Királyi Kereskedelemügyi Minisztérium 1893. évi 83.432. számú és a Földművelésügyi Minisztérium 1896. évi 60.900-as számú rendelete állapította meg a borvidék kiterjedését és a termelt borfajtaikat. Fehérborok: Furmint (Zapfler), Rakszőlő, Ezerjő (Zierfandl), Muskotály Lunel (Weisser), Zöld Silvani, Olasz Rizling, Zöld Veltelini, Piros Veltelini, Rotgipfler, Ruhländi, Mézes Fehér, Piros Tramini. Vörösborok: Nagy Burgundi, Oport, Cabernet, Merlot, Kék Frankos. Magyarországi 1893, 2524. p.; Magyarországi 1896, 324. p.; Drucker–Molnár 1905, 22. p.; Limbacher–Pösch 1913.

60 *Borászati Lapok*, 1907. március 3. 9. sz. 129. p.; *Borászati Lapok*, 1907. március 10. 10. sz. 147. p. A kínálat végül további magyar régiók boraival bővült. Lásd *Borászati Lapok*, 1907. március 31. 13. sz. 209. p.

A Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesülete által szervezett borvásárok a hazai termelőknek nyújtottak bemutatkozási fórumot, és legfőbb céljuk a hazai értékesítés előmozdítása, valamint a külföldi üzleti lehetőségek kiaknázása volt. Az átgondolt reklámozással népszerűsített borvásárok komoly külföldi érdeklődés mellett zajlottak.

Az utánpótlás-nevelés útján: a vincellériskola

A Pozsonyi Szőlőművelő Egyesület oroszlánszerepet vállalt a szőlészeti és kertészeti szakiskola, párhuzamos közhasználatú nevén vincellériskola létrehozásában. Már az 1870-es években kezdeményezte egy szőlészeti kísérleti állomás kialakítását, eredménytelenül. A Pozsony Megyei Gazdasági Egyesület ilyen irányú igyekezete szintén sikertelen maradt. Végül 1881-ben tört meg a jég: a pozsonyi kormányzati ígéretet kaptak, hogy a helyi pénzügyi források mozgósítása (telek és épület biztosítása, a tanuló ellátása) esetén hajlandó szubvenciót nyújtani. A Pozsonyi Szőlőművelő Egyesület 1882. január 6-i közgyűlése határozta el, hogy az iskola alapítása végett felkéri Pozsony városát, biztosítsa rendelkezésére, az iskola alapítására az ún. szőlőalapot, mely komoly tőkével, 24 ezer Ft-tal rendelkezett. A város kedvező döntését követően került sor 1883-ban a telek megvásárlására és az iskolaépület felépítésére. A kétéves tanfolyamot nyújtó szőlészeti és kertészeti szakiskola 1884. január 1-jén nyitotta meg kapuit a tanulni vágyó fiatalok előtt, és ez az intézmény is emelte az egykori koronázóváros tekintélyét.⁶¹

Az iskola városi-egyesületi fenntartású volt, azonban mind nagyobb anyagi befektetéseket kívánt.⁶² Ezeket a város és az egyesület csak részben tudta fedezni, az állami támogatás is csak részben orvosolta a gondokat, ezért a szőlősgazdák és a városi testületek segítségére is szükség volt. Ilyen szempontból, amit a kortársak nagyra értékeltek, a Pozsonyi I. Takarékpénztár adományai döntő fontossággal bírtak. A takarékpénztár ugyanis 1883-tól 1919-ig három vincellériskolai diák ösztöndíját fedezte.⁶³

Az oktatási intézmény „jó hírét” majd két évtized alatt Engelbrecht Károly és Kosinszky Viktor alapozta meg. Engelbrecht három év alatt, 1883-tól 1886-ig állt az iskola élén. Kidolgozta a tantervet és a szervezeti szabályzatot, emellett a pénzügyi alapokat is igyekezett megszilárdítani.⁶⁴ Kosinszky Viktor először segédtanárként dolgozott

61 *Borászati Lapok*, 1902. október 5. 40. sz. 754. p. A pozsonyi vincellériskola és az állami támogatás érdekében Thaly Kálmán interpellált. Lásd P. Szathmáry 1884, 143–144. p.

62 *Borászati Lapok*, 1902. október 5. 40. sz. 750–751. p

63 Gaučík 2014, 73. p. A 20. század elején négy pozsonyi illetékességű és pozsonyi szőlőművelektől származó vincellériskolai diák is részesedhetett a város szőlőművelési ösztöndíjából.

64 *Borászati Lapok*, 1903. január 25. 4. sz. 54. p. Engelbrecht Károly szerkesztette az iskola – és egyben a helyi vegykísérleti állomás – német nyelvű havi közlönyét, a *Winzer Zeitungot*, mely a *Pressburger Zeitung* mellékleteként jelent meg (munkatársként Fülep Jánost, Kosinszky Viktort, Karl Göndört és Lucich Gézáat jegyezték).

1884-ben, majd Engelbrecht távoztával 1886-ban foglalta el az igazgatói széket, melyet 1891-ig töltött be.⁶⁵

A földművelésügyi minisztérium támogatását is élvező szőlészeti és kertészeti szakiskola államosítását, a Pozsonyi Szőlőművelő Egyesület, mérlegelve a pénzügyi kihívásokat vagy inkább terheket, már a 19. század végén felvetette.⁶⁶ Ez végül 1901-ben valósult meg, ezután – Mayer Henrik⁶⁷ igazgató irányítása alatt – egy modern épületkomplexumot alakítottak ki.⁶⁸

Összegzés

Pozsony – az egykori magyar koronázóváros – kétségkívül a történelmi Magyarország legpolgárosultabb városai közé tartozott. A „pressburger” öntudattal rendelkező németek, magyarok és szlovákok által lakott, a kettős identitások széles skáláját is felvonultató regionális központ, Bécs „előkapujának” és „Nyugat-Magyarország fővárosának” is tekinthető. Társadalmi, gazdasági és kulturális súlya a dualizmus korában nőtt meg. Ennek háttérében összetett és hosszú távú társadalmi folyamatok és egy erőteljes gazdasági modernizáció és kulturális fejlődés állt. A felekezeti, szakmailag és nemzetiségileg tagolt egyesületi élet a szociálisan differenciált pozsonyi polgárság és középosztály egyik markáns jellemzője volt a hosszú 19. században. A város borkultúrája gazdag középkori hagyományokra támaszkodott. A szőlőbirtok és a borkereskedelem a városi polgárság vagyonosodásának, társadalmi státusának egyik fontos pillére, egyben egyik fokmérője volt.

Nemcsak az egyleti önszerveződésben, hanem a borgazdaság és -kereskedelem, valamint a szakmai oktatás-képzés terén is fontos szereppel bírt a Pozsonyi Szőlőművelők Egyesülete, mely a város leghosszabban működő egyesületei közé tartozott. Ez a városi szőlősgazdákat tömörítő egyesület 1861-ben alakult és 1945-ig fejtett ki tevékenységet. Szorosan együttműködött Pozsony megye többi borászati egyesületeivel és az országos szintűekkel (Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesülete). Egyik kezdeményezője és támogatója volt az 1884-ben alapított pozsonyi vincellériskolának, mely 1901-től Pozsonyi Magyar Királyi Szőlészeti és Kertészeti Szakiskola néven vált híressé az országban. Komoly szerepet vállalt a filoxéra elleni védekezésben, és tevékenyen részt vett a társadalmi és kulturális életben (szőlő- és borkiállítások, bállok).

A pozsonyi szakmai-érdekvédelmi egyesületek körében kevés az olyan, melynek tevékenysége a 19. századból átível a 20. század közepéig. Kevés élte túl ugyanis a 20.

65 *Borászati Lapok*, 1891. április 11. 15. sz. 105. p. Kosinszky után talán Mayer Henrik következett, aki 1900-ig vezette az iskolát.

66 *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1897. március 2. 49. sz. 2. p.

67 Mayer 1917-ig volt igazgató. *Borászati Lapok*, 1925. december 24. 52. sz. 450. p.

68 *Borászati Lapok*, 1901. március 10. 10. sz. 233. p.; *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1901. július 3. 149. sz. 2. p.

század impériumváltásait és tragikus kataklizmáit. A Pozsonyi Szőlőművelők Egyesülete ezek közé, a város leghosszabban működő egyesületei közé tartozott. Jelentősége a pozsonyi polgárosodásban pótolhatatlan, és reményeink szerint ez a tanulmány további kutatásokat ösztönözhet.

Levéltári források

Archív mesta Bratislavy, fond Magistrát mesta Bratislavy

Sajtóforrások

A Buda-Pesti Közlöny Hivatalos Értesítője 1874

A Hon 1881

Borászati Lapok 1857, 1871, 1876, 1877, 1881, 1885, 1891, 1896, 1901, 1902, 1903, 1907, 1912, 1917, 1925

Közgazdasági Értesítő 1883, 1884

Központi Értesítő 1877

Köztelek 1902, 1905, 1907

Magyar Földművelő 1901

Nyugatmagyarországi Híradó 1896, 1897, 1900 1901, 1902, 1905, 1910, 1911, 1916

Pressburger Zeitung 1863, 1873, 1886, 1925

Wiener Kaufmannshalle 1863

Szakirodalom

Bácskai Vera 2006. A régi polgárságról. In Kövér György (szerk.): *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig*. Budapest, Századvég Kiadó, 15–37. p.

Baďurík, Jozef 1990. *Malokarpatské vinohradníctvo v 16. storočí*. Bratislava, Univerzita Komenského.

Baďurík, Jozef 2016. Weinbau in der südwestlichen Slowakei am Beginn der Neuzeit (16. 17. Jahrhundert). In Wagner, Margarete–Kropf, Rudolf (szerk.): *Wein und Weinbau. Tagungsband der 18. und 19. Schläiningen Gespräche 1998 und 1999*. Eisenstadt, Landesmuseum Burgenland, 45–51. p.

Baďurík, Jozef 2000. Vinohradníctvo a vinárstvo starej Bratislavy (Stručný náčrt do začiatku 20. storočia). *Studia Academica Slovaca*, 29. évf. 8–18. p.

Beck Tibor 2005. *A filoxéravész Magyarországon*. (Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 10.), Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum.

Beňušková, Zuzana (szerk.): *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Bratislava, Ústav etnológie SAV, 115–130. p.

Borovszky Samu (szerk.) 1904. *Pozsony vármegye*. Budapest, Apollo Irodalmi Társaság.

Chlup, Jaroslav 1998. Vinohradníctvo. *Bratislava, Zborník Mestského múzea*, 10. évf. 93–100. p.

Czilchert Károly 1873. *Pozsony megye helyrajzi és statisztikai leírása*. Pest, Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal.

Die Trauben-Ausstellung des Pressburger Weingärtnervereins. Pressburg, Pressburger Gesellschafts-Druckerei Franz Nirschy&Comp., 1873.

- Domanovszky Sándor 1916. *A harminczadvám eredete*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Drucker Jenő–Molnár István 1905. *Magyarország szőlőgazdasága*. Budapest, Pátria Ny.
- Ember Győző 1958. Külkereskedelmünk történetéhez a 16. században. In *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei*, 8. kötet, 4. sz. 309–348. p.
- Festbericht erstattet durch Vereinspräses Dr. Samuel Frühwirth in der zu Pressburg am 12. März 1922 anlässlich der 60 jährigen Bestandesfeier des Pressburger Weingärtner-Vereinsabgehaltenen Festgeneralversammlung*. Pressburg, C. Angermayer, 1922.
- Francová, Zuzana 2010. Jurenákovci a Fischerovci. Dve prešporské meštianske rodiny vo svetle múzejných dokumentov. *Bratislava, Zborník Múzea mesta Bratislavy*, 22. évf. 117–156. p.
- Galánthai Nagy Sándor (szerk.) 1908. *Mihók-féle Magyar Compass 1908–1909*. Budapest, Stephaneum nyomda.
- Galánthai Nagy Sándor (szerk.) 1920. *Nagy Magyar Compass (azelőtt Mihók-féle) 1918/9–1919/20. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv*. II. kötet, Budapest, Stephaneum Nyomda.
- Gaučík István 2014. A Pozsonyi I. Takarékpénztár közhasznú és jótékonyági tevékenysége a 19. században. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 16. évf. 3. sz. 59–79. p.
- Gulyás László Szabolcs 2012. A középkori szőlőművelés és borkereskedelem információtörténeti vizsgálatának lehetőségei. *Aetas*, 27. évf. 4. sz. 155–175. p.
- Hof- und Staats Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1882*. Wien, Druck und Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei.
- Horusitzky Henrik 1917. *Pozsony környékének agrogeológiai viszonyai*. Budapest, Szerző.
- Jegyzőkönyv felvétel a Pozsonyi Ügyvédi Kamara által 1890. május hó 11-én megtartott közgyűlésben*. Pozsony, Nyomatott Angermayer Károlynál, [1890].
- Kazimír, Štefan 1986. *Pestovanie viniča a produkcia vína na Slovensku*. Bratislava, Veda.
- Király János 1894. *Pozsony város joga a középkorban*. Pozsony, A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.
- Klement Judit 2006. Nagypolgárság a két világháború közötti Magyarországon? Egy társadalmi réteg meghatározásának lehetőségeiről. In Kövér György (szerk.): *Zombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig*. Budapest, Századvég Kiadó, 193–230. p.
- Kováts Ferenc 1902. *Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harmincad-könyv alapján. Történet-statisztikai tanulmány*. (Társadalom és gazdaságtörténeti kutatások 1.) Budapest, Politzer.
- Kováts Ferenc 1903. Kereskedő-társaság Pozsonyban a XV. század elején. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 10. évf. 95–96. p.
- Kováts, Franz 1914. Handelsverbindungen zwischen Köln und Pressburg (Pozsony) im Spätmittelalter. *Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln*, 35. évf. 1–32. p.
- Kušniráková, Ingrid 2019. *Za bránami sirotincov. Počiatky ústavnej starostlivosti o osirelé deti v Uhorsku (1750–1815)*. Bratislava, Veda.
- Limbacher Frigyes–Pösch Károly 1913. *A Ruszt-Sopron-Pozsonyi borvidék. Szőlő- és borgazdasági monográfia*. Budapest, Pátria.
- Magyarországi Rendeletek Tára 1893*. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság.
- Magyarországi Rendeletek Tára 1896*. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság.

- Majorossy Judit 2012. Egy város a „regionális” kapcsolati térben. A középkori pozsonyi polgárok városon kívüli kapcsolatainak térbeli kiterjedéséről (1430–1530). *Korall*, 50. sz. 188–201. p.
- Mannová, Elena 1995. Egyesületek szerepe a pozsonyi városi társadalomban. *Regió*, 6. évf. 1–2. sz. 114–125. p.
- Mannová, Elena 1999. Dobročinné spolky a konštruovanie kolektívnych identít. In Csáky, Moritz–Mannová, Elena (szerk.): *Kolektívne identity v Strednej Európe v období moderny*. Bratislava, Academic Electronic Press, 195–212. p.
- Mihók, Sándor (szerk.) 1877. *Magyar Compass. Pénzügyi, közgazdászati és vasúti évkönyv a magyarországi részvénytársaságok és szövetkezetek részére*. Budapest, Tettey Nándor és társa bizománya.
- Mihók, Sándor (szerk.) 1884. *Magyar Compass. Pénzügyi és vasúti évkönyv*. Budapest, Pesti könyvnyomda-részvény-társaság.
- Mód László 2011. „Ilyen még nem volt.” Szőlészeti-borászati kiállítások Szegeden a 19. század végén és a 20. század elején. In Bárkányi Ildikó (szerk.): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Ethnographica 7*. Szeged. 93–129. p.
- Mód László 2012. A Homoki Szőlősgazdák Országos Egyesületének megalakulása. In Tóth István (szerk.): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok – Studia Historica 14*. Szeged, 5–20. p.
- Ortvay Tivadar 1882. *Magyarország régi vízrajza a XIII. század végeig*. I. és II. kötet. Budapest, A M. T. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala.
- Ortvay Tivadar 1899. Pozsony város és Pozsony megye. In *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből*. Magyarország, 5. kötet, Felső-Magyarország, 1. rész, Budapest, A Magyar Királyi Államnyomda kiadása.
- Ortvay Tivadar 1904. Pozsony vármegye természetrajzi viszonyai. In Borovszky Samu (szerk.): *Pozsony vármegye és Pozsony*. Budapest, Apollo Irodalmi Társaság.
- Ortvay Tivadar 1908. *Pozsony város története*. Második kötet/Negyedik rész, Pozsony, A Pozsonyi Első Takarékpénztár.
- Osváth Imre 1886. *Italmérési regálegjog*. Budapest, Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása.
- Pach Zsigmond Pál 1990. „A harmincadvám eredete.” Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Pálffy Géza 2013. A Magyar Királyság új fővárosa. Pozsony a XVI. században. *Fons*, 20. évf. 3–75. p.
- Pekařová, Katarína 2014. Vinohradnícka sekcia Hospodárskeho spolku Bratislavskej župy. *Bibliografický zborník*, Martin, Slovenská národná knižnica, 85–105. p.
- Pisztóry Mór 1891. *Pozsony városa*. Budapest, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.
- Popelková Katarína 1999. Mestský vinohradníci ako sociálna skupina (K otázke štúdia prvkov agrárneho charakteru kultúry mesta na Slovensku). In Salner, Peter–Beňušková, Zuzana (szerk.): *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Bratislava, Ústav etnológie SAV, 115–130. p.
- Poszvék Sándor (szerk.) 1903. *A magyarországi ág. hitv. ev. keresztény egyház névtára az 1903. évben*. Sopron, Romwalter Alfréd Kő- és Könyvnyomdai Intézete.
- Preßburg in der neuen Slowakei. Geschichte, Kultur, Wirtschaft*. Preßburg, 1940. Slov. Grafia.
- Sas Andor 1973. *A koronázóváros. A bécsi kongresszustól a nagy márciusig 1815–1848*. Bratislava, Madách.
- Šedivý, Juraj–Štefanovičová, Tatiana (szerk.) 2012. *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatku do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava, Slovart.

- Skorka Renáta 2004. Pozsony gazdasági szerepe a 15. század első felében a zálogszerződések tükrében. *Századok*, 138. évf. 433–463. p.
- Skorka Renáta 2012. Pozsony a bécsi közvetítőkereskedelem árnyékában. In Mikó Gábor–Péterfi Bence–Vadas András (szerk.): *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 301–310. p.
- Špiesz, Anton 1978. *Štatúty bratislavských cechov*. Bratislava, Obzor.
- P. Szathmáry Károly (szerk.) 1884. *Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. 14. kötet, Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság.
- Szende Katalin 2004. Ital vagy pénzpótlék? Borhagyatékok a soproni és pozsonyi középkori végrendeletekben. In F. Romhányi Beatrix–Grynaeus András–Magyar Károly–Végh András (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára* (Monumenta Historica Budapestinensia 13. kötet). Budapest, 77–85. p.
- Tózsá-Rigó Attila 2006. Az 1497-es pozsonyi borkimérési statútum. *Agrártörténeti Szemle*, 47. évf. 1–4. sz. 201–222. p.
- Tózsá-Rigó Attila 2009. Szőlőbirtoklás a 16. századi Pozsonyban. In Orosz István–Papp Klára (szerk.): *Szőlőtermelés és borkereskedelem*. (Speculum Historiae Debrecensie 2.) Debrecen, 33–54. p.
- Tózsá-Rigó Attila 2014. *A dunai térség szerepe a kora újkori Közép-Európa gazdasági rendszerében. Délnémet, osztrák, (cseh-)morva és nyugat-magyarországi városok üzleti és társadalmi hálózatai*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Tóth Árpád 2009. *Polgári stratégiák. Életutak, családi sorsok és társadalmi viszonyok Pozsonyban 1780 és 1848 között*. Pozsony, Kalligram.
- Vetter, Paul K. 1900. *Die gefährlichsten Schädlinge des Weinstockes und deren zweckmässige Bekämpfung auf Grundlage neuester Erfahrungen*. Pozsony, Westungarischer Weinbergsbote.
- Vetter K. Pál 1901a. *A Pozsonyi Szőlőművesek Egyletének díszgyűlésén előadott díszbeszéd*. Pozsony, Alkalay Ny.
- Vetter, K. Paul 1901b. *Festrede anlässlich des vierzigjährigen Bestehens des [Weinbau-] Vereines*. Pozsony.
- Vetter, Paul K. 1903. *Der Traubenentwickler Cochylis ambiguella /auch Heu- und Sauerwurm/ ein gefährlicher Schädling des Weinbaues*. Pozsony, Westungarischer Weinbergsbote.
- Vetter, Paul K. 1904. *Der Rebschnitt in seiner Bedeutung für die Sicherung der Rentabilität des Weinbaues*. Pozsony, Westungarischer Weinbergsbote.
- Zimányi Vera–Prickler, Harald 1974. Konjunktúra és depresszió a XVI–XVII. századi Magyarországon az ártörténet és a harmincadbevételek tanúságai alapján: kitekintés a XVIII. századra. *Agrártörténeti Szemle*, 16. évf. 1–2. sz. 79–201. p.

ISTVÁN GAUČÍK

“ONE OF THE COUNTRY’S OLDEST AND MOST VIBRANT ASSOCIATIONS”. THE ACTIVITY AND SOCIAL ROLE OF THE POZSONY WINEGROWERS’ ASSOCIATION (1861–1918)

Pozsony (Pressburg)—the former Hungarian coronation town—was undoubtedly one of the most embourgeoisied towns of historical Hungary. Populated by Germans, Hungarians, and Slovaks with a “Pressburger” consciousness, and with a wide range of dual identities, it can also be seen as a regional centre, the “gateway” to Vienna and the “capital of Western Hungary”. Its social, economic, and cultural importance had grown during the era of dualism. The city’s wine culture was based on a rich medieval tradition. Vineyards and the wine trade were an important pillar and a measure of the wealth and social status of the city’s bourgeoisie. The Pozsony Winegrowers’ Association, which was one of the longest-established associations in the city, played an important role not only in the self-organisation of the community but also in the fields of winegrowing and trade and professional education. It played a major role in the fight against phylloxera and was actively involved in social and cultural life (wine and grape exhibitions, balls). Its importance in the development of Pozsony’s embourgeoisement is irreplaceable and it is hoped that this study will stimulate further research.